

Anej Korsika

Rok Svetlič: Filozofija človekovih pravic.

Koper: Založba Annales, 2009.

255 strani (ISBN: 978-961-6732-17-8), 15,66 evra

Polpretekla zgodovina Združenih držav Amerike lepo ponazarja, kaj znotraj hegemonске politike pomenijo človekove pravice. Preventivna vojna v Afganistanu in Iraku; odvzem vsakršnega pravnega statusa in razčlovečenje v Guantanamo ter Abu Ghraibu – vse to so ZDA utemeljevale prav skozi obrambo in širitev človekovih pravic. Te so bile priročne za vzpostavitev diskurza, ki jim je služil kot primarna odskočna deska za uresničevanje imperialne politike. Vendar stvari le niso tako preproste; s tem ko ZDA vztrajajo pri tem diskurzu, mu hkrati priznavajo veljavo in faktično moč. Čeprav je bilo tako kritikom kot izvajalcem napadov na Irak in Afganistan jasno, da gre za uveljavljanje geostrateških interesov, so oboji morali pokazati, kje pri tem gre za kršenje oziroma uresničevanje človekovih pravic, saj so pristajali nanje kot na temeljni element sodobne politične morale in nedopustnost njihovega kršenja.

Le stežka bomo našli politika ali teoretika, ki bi zagovarjal politične režime, ki temeljijo na kršenju človekovih pravic. Vendar pa je ravno ta univerzalnost, ko se v imenu njih borijo tako državni aparati kot civilna družba, tisto, kar iz njih dela neškodljiv in prazen označevalec. To dilemo v izhodišču svojega dela Filozofija človekovih pravic izpostavi tudi docent za filozofijo na Fakulteti za humanistične študije v Kopru Rok Svetlič. Avtor izhaja iz predpostavke, da v našem prostoru ta pojem še ni doživel sistematične obravnave, in zato v svojem delu ponuja prikaz zgodovinsko-filozofskega razvoja tega pojma. Preden se loti zgodovinske geneze, poda zamejitev samega pojma, torej tistega, o čemer govorimo, kadar govorimo o človekovih pravicah. Te razgradi na štiri osnovne elemente. Prvič, človekove pravice so neodtujljive in pripadajo vsakomur že zaradi tega, ker je človek. Drugič, zapisane so v večini državnih ustav in nadalje opredeljene skozi zakone. Tretjič, s Splošno deklaracijo o človekovih pravicah OZN so bile sprejete tudi na mednarodni ravni. In nenazadnje so to pravice, ki vsebinsko zadevajo vprašanja svobode, enakosti in bratstva. Ta gesla francoske revolucije zaznamujejo prehod, s katerim naravno pravo postane del pozitivnega prava (s čimer pa je bil izpolnjen ključni pogoj, da človekove pravice naposled postanejo del politične realnosti).

V osrednjem in najboljširnjem delu knjige Svetlič razdela intelektualno zgodovino ideje človekovih pravic. Vanjo vstopimo skozi Sofoklejevo Antigono, se pomudimo pri Aristotelovi Politiki, kjer postane jasno, kako daleč narazen sta sodobno in antično pojmovanje svobode in enakosti. Aristotel namreč iz razprave o barbarih, ki ne poznajo gospodarja po naravi, potegne diametralno nasproten sklep, kot bi ga danes. Namesto da bi takšno skupnost razumel kot svobodno, v njej vidi samo sužnje. Rečeno drugače, kjer ni nihče gospodar, so sužnji vsi; šele gospodar je tisti, ki odpre možnost pogojev svobode in osvoboditve. Za svobodne državljane so potrebni sužnji ali kot zapiše Aristotel: »Jasno je torej, da so nekateri ljudje po naravi svobodni, drugi pa sužnji in da je zato suženjstvo tako koristno kot tudi pravilno« (str. 39). To je odličen prikaz tega, kako nezamisljive bi bile človekove pravice v kontekstu antike celo za duha, kot je bil Aristotel.

Svetlič svoj zgodovinski lok nadaljuje čez klasični nabor avtorjev, ki nas privede do paradigme kontraktualizma, tj. koncepta družbene pogodbe. Ta pomeni povsem nov list v zgodovinskem razvoju človekovih pravic. Četudi Hobbesov družbeni model, še toliko bolj pa njegov opis naravnega stanja človeštva danes vzbujata averzijo, vendarle predstavljata zgodovinski in konceptualni napredek. Hobbesovo pisanje o *Bellum omnium contra omnes* je seveda treba brati na ozadju angleške državljanske vojne (1642–1651). A njegova revolucionarnost je drugje; skriva se v perskripciji, ki je ponujena kot izhod iz tega stanja, zaradi česar Hobbes upravičeno velja

za enega izmed utemeljiteljev moderne politične misli. Njegova predpostavka je družbenost, ki jo je mogoče ustvariti iz totalne nedružbenosti naravnega stanja, in četudi je to novo stanje, stanje podrejanja, gre pri tem vseeno za zavestno in racionalno odločitev, ki je bolj kot kdajkoli prej utemeljena v človeku samem. Kot poudari Svetlič: »/I/deja, da se človekova socialnost v celoti ustvari na osnovi odločitve, iz tal absolutne nesocialnosti, pa je Hobbesova par excellence. Zato je odstranjevanje starega popolnoma enakovreden del njegovega političnega nauka, čeprav navadno stoji v senci nauka o pogodbi« (str. 91). Po Hobbesu in drugih avtorjih družbene pogodbe človekove pravice svojo pojmovno dovršitev doživijo pri Kantu, kjer moralno dejanje postane utemeljeno samo na sebi in mora biti kot takšno neodvisno od kontingence občutkov ali interesov. Kant ostaja temeljni referenčni okvir za sodobno pojmovanje človekovih pravic, in zato ni presenetljivo, da se po tem razdelku Svetlič osredotoči na avtorje, izhajajoče iz kritike teh pravic.

V dveh vsebinskih sklopih spoznamo šest avtorjev (Burke, Marx, Hegel, Schmitt, Arendt in Macintyre) in njihovo kritiko koncepta človekovih pravic. Sklepno poglavje prinaša rekapitulacijo sodobne problematike človekovih pravic in z njo povezanih dilem. Knjiga je v tem oziru dobrodošel prispevek, saj se problematike loteva sistematično. Študija se sicer mestoma lahko zdi učbeniška, vendar se je v zastavljeni obliki temu skorajda nemogoče izogniti. Za Svetliča so človekove pravice – ne glede na vse – tisto, na čemer je treba vztrajati. Vendar pri tem ostaja odprta neka temeljna dilema oziroma vprašanje, ki bi ga bilo treba še zastaviti: kaj je v človekovih pravicah tisto, kar spodjeda njihovo lastno logiko?

Pri tem ne ciljamo na najbolj očitne kršitve, kot jih lahko zasledimo v primeru Guantanamo ali denimo na državni ravni v primeru Belorusije. Kar v času krize kapitalizma postaja vse bolj očitno, je to, da obstaja ekonomsko nasilje, katerega žrtve so posamezniki, ki jim v resnici (vsaj pravnoformalno gledano) niso kratene človekove pravice. Primer takega nasilja so raznovrstni – vse od protipiratske zakonodaje, ki v svojih zasnutkih predvideva silovito povečanje nadzora nad svobodo govora in prostim pretokom informacij, do množičnega odpuščanja ter negotovih oblik zaposlitev in razlaščenja, do katerega pride neizvedljivost odplačevanja stanovanjskih kreditov. Vse naštetje je nasilje, ki spodjeda in krši človekove pravice, četudi poteka povsem legalno. Skupni imenovalec vsega je nasilje kapitala, pri čemer je na delu zgodovinska dialektika. Največji razmah človekovih pravic se je zgodil prav z vzponom kapitalizma; ta namreč lahko v razviti obliki funkcionira šele takrat, ko tlačan postane mezdni delavec. Takrat ko človek ni več vezan na prisilo fevdalnega gospoda, ampak je opredeljen kot državljan, ki lahko in tudi mora svobodno prodajati svojo delovno silo. V naštetem pa je že vsebovano materialno pojmovno jedro sodobnih človekovih pravic.

Kapital jih predpostavlja in potrebuje, a zgolj zato, da bi jih lahko nemudoma začel kršiti. Produkcija poteka na temelju ekstrakcije presežne vrednosti, torej na temelju izkoriščanja. Tistega legalno opredeljenega izkoriščanja, ki smo mu podvrženi vsi, če v meščanski družbi želimo preživeti. Prav to standardizirano razčlovečevanje, ko je človek predvsem potrošni material v krogotoku sistema, ki ni racionalen in ki vedno znova strmoglavlja v strukturne krize, bi moralo biti največji izziv za vsako nadaljnjo razpravo o statusu in razvoju človekovih pravic. To pa je tista sfera, ki ostaja slepa pega in je najbrž ne bo mogoče (raz)rešiti zgolj z vztrajanjem na notranjem širjenju človekovih pravic na sfero ekonomskih pravic.